

تحلیلی بر خدمت موروثی در حرم مطهر امام رضا (ع) به عنوان یکی از مولفه‌های هویت معنوی در مشهد

ابوالفضل حسن آبادی^۱

چکیده

تاریخ خاندانی یکی از موضوعاتی است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این مساله در اماکن مذهبی مانند حرم مطهر امام رضا (ع) که سابقه‌ای چندصدساله در به‌کارگیری افراد در خدمات به شکل موروثی دارد، قابل توجه است.

هدف:

در این مقاله به بررسی حرم مطهر امام رضا (ع) به عنوان یکی از بزرگترین مراکز تاریخ خاندانی در دنیا و اهمیت آن به عنوان یک مولفه مهم معنوی در شهر مشهد پرداخته می‌شود و با طرح مباحثی مانند سابقه خدمت تشکیلات اداری حرم، اهمیت تاریخ‌های خاندانی، تعامل بین خاندان‌های تاریخی و خدمت در حرم به عنوان یک مؤلفه تأثیرگذار در هویت معنوی مشهد و اقدامات لازم در راستای مستندسازی تاریخ خاندانی حرم سعی خواهد شد تا جنبه‌های مختلف موضوع مورد بررسی قرار گیرد.

روش و رویکرد پژوهش: روش پژوهش کتابخانه‌ای و آرشیوی است و از منابع فارسی و غیرفارسی و اسناد مرتبط با موضوع استفاده می‌گردد.

یافته‌ها و نتایج پژوهش: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که خانواده‌های زیادی بیش از چند نسل در حرم مطهر امام رضا (ع) در سمت‌های مختلفی مانند خادمی، فراشی و درباری به خدمت مشغول بوده‌اند و سابقه حضور آن‌ها در مرکز اسناد آستان قدس موجود می‌باشد. بررسی این اسناد انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی توسط واحد مطالعات خاندانی ضمن مستندسازی خاندان‌های قدیمی حرم می‌تواند زمینه معرفی هویت خدمت در حرم مطهر امام رضا (ع) را به عنوان یکی از مولفه‌های اصلی آرمان شهر رضوی فراهم نماید.

کلیدواژه‌ها: مشهد، خدمت موروثی، تاریخ خاندانی، حرم مطهر امام رضا (ع)، آرمان شهر رضوی.

۱. دکترای تاریخ محلی و مدیریت اسناد و مطبوعات آستان قدس.

ahassanabady1@yahoo.com

مقدمه

شهر مقدس مشهد به دلیل وجود بارگاه ملکوتی حضرت ثامن الحجج علی بن موسی الرضا (ع) همواره مورد توجه علاقه‌مندان و شیفتگان آن حضرت بوده و مرقد مطهرایشان جایگاه و تکیه‌گاه شیعیان قرار گرفته است. این ارادتمندی باعث شده تا دوستداران این امام همام علاقه خود را در قالب سنت حسنه وقف متبلور سازند. گسترش تدریجی رقبات موقوفه منجر به شکل‌گیری تشکیلات اداری اولیه در آستان قدس برای اداره امور حرم و موقوفات گردید که در طی چندین سده، رشد و گسترش یافته است. همزمان با شکل‌گیری تشکیلات آستان قدس رضوی جهت اداره امور روزمره اماکن متبرکه، نیاز به افراد مختلف بوده که طبق مقررات در ساعات خاصی از شبانه روز در یک شیفت کاری که اصطلاحاً کشیک نامیده می‌شد مشغول به کار گردند. هرکشیک متشکل از یک سرکشیک، خادمباشی، فراشباشی، کفشبان‌باشی و تعدادی خادم، فراش، کفشبان، موذن و دربان بوده و مسئولیت اداره هرکشیک در اختیار سرکشیک بوده است. تعداد کشیک‌ها و مناصب آن در دوره‌های مختلف متفاوت بوده برخی از مناصب شکل گرفته در کشیک‌ها موروثی است به طوری که برخی از خدام فعلی، حرم بیش از ۴۰۰ سال در حرم نسل اندر نسل خدمت کرده‌اند. در این مقاله به بررسی خدمت موروثی در حرم و انواع آن به عنوان یکی از شاخصه‌های هویت معنوی و تبدیل شدن این شهر به عنوان آرمان‌شهر رضوی پرداخته می‌شود. مستندسازی و جمع‌آوری اطلاعات تاریخ‌های خانوادگی در گذشته از طریق منابع تاریخی در زمره اطلاعات با ارزش تاریخی به شمار می‌رود که می‌تواند کاربردهای زیادی در زمان حال داشته باشد، همچنین مستندسازی تاریخ‌های خانوادگی در زمان حال از طریق اسناد و مدارک موجود و مصاحبه‌های تاریخ شفاهی می‌تواند ضمن این که مکمل پژوهش‌های گذشته باشد، مجموعه کاملی خصوصاً در زمینه تاریخ اجتماعی برای آینده فراهم نماید. بسیاری از خاندان‌های مهم و قدیمی مشهد در گذشته در آستان قدس خدمت موروثی داشته‌اند و همواره با افتخار از این سابقه معنوی در تاریخ خاندان خود یاد می‌کنند. برجسته‌سازی و اطلاع‌رسانی در این زمینه می‌تواند ضمن معرفی زوایای ناشناخته از تاریخ مشهد یکی از مولفه‌های مهم هویت معنوی و شاخصه بین‌المللی آن را تبیین نماید. در این مقاله با طرح مباحثی مانند سابقه خدمت تشکیلات اداری حرم، اهمیت تاریخ‌های خاندانی، تعامل بین تاریخ‌های خاندانی و خدمت در حرم به عنوان یک مولفه تاثیرگذار در هویت معنوی مشهد و اقدامات لازم در راستای مستندسازی تاریخ خاندانی حرم

سعی خواهد شد تا جنبه‌های مختلف موضوع مورد بررسی قرار گیرد. اهمیت این مقاله از آن روست که تا کنون درباره این مؤلفه مهم هویتی در مشهد پژوهشی انجام نشده است. بررسی سابقه پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که تا کنون در این موضوع پژوهش خاصی انجام نشده است اما دربارهٔ تشکیلات اداری در حرم و رجالی که در آن مشغول به خدمت بوده‌اند تحقیقاتی انجام شده است که می‌توان به کتاب‌های شجره طیبه (مدرسی، ۱۳۵۲) سادات رضوی در مشهد (حسن‌آبادی، ۱۳۸۷) شمس‌الشموس یا انیس‌النفوس (احتشام‌کاوپایان، ۱۳۵۲) دایرة‌المعارف آستان قدس (۱۳۹۳) و مقالاتی مانند اسنادی از جایگاه خاندان‌های مذهبی در اداره امور اصناف (حسن‌آبادی، ۱۳۹۰) و بررسی تحلیلی اسناد مربوط به دفن مشاهیر در حرم مطهر (حسن‌آبادی، فاطمی مقدم، ۱۳۹۴) اشاره نمود.

اهمیت تاریخ‌های خاندانی در حفظ هویت شهری

تاریخ خانوادگی چیست؟ و گستره محتوایی آن چه موضوعاتی را در برمی‌گیرد؟ این سوال علی‌رغم سادگی مفاهیم زیادی را به همراه دارد. هر خانواده‌ای داستان خودش را دارد که از سنت‌های خودشان انتخاب شده است و حمل‌کننده میراث خانوادگی آن‌ها و تجربیات گذشتگان‌شان می‌باشد (Finnegan, 1988: 117). تاریخ‌های خانوادگی تاریخ پدربزرگ‌ها، مادربزرگ‌ها، آدم‌های گمنام یا برجسته، داستان‌ها، افسانه‌ها و تجربیاتی است که از طریق ثبت و ضبط در تاریخ ماندگار می‌شوند (1: njk, 2005). سنت‌های قدیمی خانوادگی مفهوم عینی ذهنیاتی است که خانواده‌ها را با هم نگاه می‌دارد و معمولاً برای نسل‌های جدید کمتر مورد اهمیت می‌باشد اما می‌تواند نقش مهمی در کنار هم گذاشتن و همگن‌سازی نسل‌ها داشته باشد. افسانه‌های خانوادگی در میان فامیل بخشی از هویت خانوادگی به شمار می‌رود که می‌تواند کاربردهای متعددی از جمله انتقال آداب و رسوم و تجربیات گرانبها را داشته باشد (1: Duxbury, cook, 2014). و ضمن کمک در درک تاریخ‌های خانوادگی به شناخت زمان وقوع اتفاقاتی که برای خانواده اتفاق افتاده کمک نماید. تاریخ‌های خانوادگی منابع جدید با ارزشی را برای مورخان فراهم و امکان بررسی همزمان توسط متخصصان را مهیا می‌سازد (Duxbury, 2014: 5). تغییر نگرش نسبت به خانواده بر موضوعی مانند ساختار اجتماعی، تغییرات اقتصادی، مذهب و سیاست و توسعه فردی و اجتماعی فرد مؤثر است (Rapp, Rose: 1977: 32). تاریخ‌های خانوادگی امروزه آنچنان گسترده شده که شرح مرزها و تعریف حوزه‌های مطالعاتی

آن دشوار می‌نماید و حتی آن را با مباحث روان‌شناسی تاریخی درهم آمیخته‌اند (Harven, 1971:402). یکی از عوامل مؤثر در حفظ هویت شهری و ملی، مستندسازی عناصری است که در هویت بخشی و برجسته‌سازی تاریخ اجتماعی مؤثر می‌باشند دست اندرکاران حوزه فرهنگ همواره تلاش می‌کنند تا با پیدا کردن مولفه‌های همبستگی اجتماعی، شاخصه‌های معنوی و مادی زندگی بشری را ارتقا ببخشند. در نیم قرن اخیر تاریخ خانوادگی در دنیا در زمره مؤلفه‌های کلیدی هویت محلی محسوب شده و مراکز اسنادی و تاریخی از طریق مستندسازی آن در قالب مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، جمع‌آوری اسناد و مدارک تاریخی، تشکیل انجمن‌های شجره‌شناسی و ایجاد آرشیوهای خانوادگی، سعی در کاربردی کردن داده‌های جمع‌آوری شده داشته‌اند.

شکل‌گیری زمینه‌های خدمت در آستان قدس

نظام تشکیلات اداری آستان قدس به عنوان یکی از ماندگارترین و کهن‌ترین نهادهای وقفی و خیریه در دنیا از نظم و ترتیب خاصی در دنیا برخوردار بوده است. راز و رمز این ماندگاری را باید در عوامل مختلفی جستجو کرد (حسن‌آبادی، ۱۳۸۷، ج ۳: ۵۹۶). از همان ابتدایه دلیل وجود بارگاه ملکوتی حضرت ثامن‌الحجج علی بن موسی‌الرضا (ع) توسط علاقه‌مندان و شیفتگان آن حضرت در قالب سنت حسنه وقف، اشیا، کتاب و زمین وقف آن حضرت شده است (فاضل‌هاشمی، ۱۳۸۳: ۵). بررسی تاریخچه شکل‌گیری تشکیلات اداری آستان قدس نشان می‌دهد که تا قبل از به قدرت رسیدن صفویه، اداره حرم در اختیار افرادی بوده که در اصطلاح به آن‌ها نقیب می‌گفتند (فقیهی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۹) که از میان علویان و نقیبان ناحیه طوس انتخاب می‌شدند. نقبا علاوه بر منصب نقابت، کلیدداری حرم را نیز بر عهده داشتند. چنین به نظر می‌رسد که منصب نقابت از ابتدا در اختیار خانواده‌های زیدیه و سپس سادات حسینی بوده و در قرن‌های پنجم، ششم و هفتم سادات موسوی منصب نقابت و اداره حرم را در اختیار داشته‌اند. در قرن نهم منصب نقابت و کلیدداری بین سادات رضوی و موسوی مشترک بوده که تا دوره صفویه نیز ادامه دارد (خواندمیر، ۱۳۵۳، ج ۴: ۲۲۳). گسترش موقوفات حرم مطهر در دوره صفویه و لزوم عمل به نیت واقفان باعث شد تا زمینه‌های شکل‌گیری تشکیلات اداری آستان قدس کم‌کم به وجود آمده و ضرورت وجود افرادی برای نظارت و هدایت خرج‌کرد این موقوفات احساس گردد.

مجموعه اماکن متبرکه و حرم جهت اداره نیاز به افرادی داشتند تا بتوانند امور روزمره آن را انجام دهند که شامل خدام، فراشان، دربانان می‌شده است (حسن‌آبادی، ۱۳۸۵: ۱۰۲). خادمی یکی از مشاغلی است که طیف متنوعی از افراد خصوصاً سادات در کشیک‌های سه‌گانه و بعداً، پنج‌گانه در آن مشغول به خدمت بوده‌اند. این شغل موروثی و از پدر به پسر به ارث می‌رسید. شرایط خاصی برای احراز این شغل وجود نداشته و انتصاب افراد معمولاً با درخواست افراد از شاه و صدور حکم از جانب وی و تصدیق متولی صورت گرفته است. معمولاً بعد از فوت پدر خادمی به پسر بزرگ می‌رسید و قابلیت انتقال به سایر افراد خانواده مانند پسر برادر را داشته است. سادات رضوی، حسینی، موسوی و برخی از افراد سرشناس و خانواده‌های قدیمی به عنوان خادم انتخاب و گاهی تا چند نسل در میان آن ادامه داشته است. کارکرد خدام بر اساس نظام نامه خاصی بوده که در دوره‌های مختلف تدوین شده است (حسینی، ۱۳۸۱: ۱۲؛ کریمیان، ۱۳۸۱: ۳۱). هم‌اکنون در آستان قدس در هشت کشیک خدام به صورت رسمی، افتخاری و تشریفی و در قالب موروثی و غیر موروثی به خدمت مشغول هستند.

در این قسمت چند نمونه سند از انواع احکام موروثی خدمت در حرم در دوره صفویه و افشاریه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

عنوان سند: انتصاب محمد حسن به خدمت درباری حرم از سوی ناظر آستان قدس

صورت‌المذکور

تعلیقات

تعلیقه

بر طبق عرض محمد حسن که استدعای خدمت درباری صحن که با محمد باقر دربان بوده نموده که کمترین مدتی است آرزوی خدمت درین آستان دارم. چون درین وقت چند نفر از دربانان در سر خدمت خود نیستند چنانچه جای یکی از ایشان را به کمترین مقرر و وظیفه خدمت مذکور را در وجه کمترین شفقت فرمایید در عندالله ضایع نخواهد شد / شرح حاشیه آنکه عالیقدر ناظر جزو آستانه مقدسه هرگاه صاحب عریضه اهلیت خدمت مذکور داشته باشد حقیقت آن را عرض نماید / به عرض می‌رساند که چون چندی قبل از این سبب تقصیری که از محمد باقر به ظهور رسیده و او را گرفته از خدمت ممنوع است هرگاه خدمت مزبور را به عارض با آنچه در وجه او مقرر بوده عنایت فرمایند باعث حصول دعای خیر می‌گردد. / شرح رقم به تاریخ شهر رمضان المبارک سنه ۱۱۴۵ آنکه چون صاحب عریضه استدعای خدمت درباری نموده و عالیقدر ناظر جزو آستانه مقدسه عرض نموده است که

محمد باقر دربان از خدمت ممنوع و خدمت او معطل هرگاه خدمت محمد باقر مذکور و مرسوم او در وجه عارض مقرر شود موجب حصول دعای خیر می گردد از ابتدای اودی نیل خدمت دربان مذکور را به عزت آثار محمد حسن عارض مفوض و مرسوم خدمت مذکور را در وجه او مقرر نمودیم که به دستور سایر دربانان به واجبی و واقفی به خدمت مذکور قیام و اقدام نموده سال به سال مرسوم خدمت مذکور را باز یافت و صرف معیشت خود نموده مرفه الحال به دعای دوام دولت بی زوال ابدی الاتصال اشتغال نماید. / کتاب عالی حضرت سلاله النجبایی مستوفی سرکار موهبت آثار تعلیقچه عالی را در دفتر سرکار ثبت و مومی الیه را در سلک دربانان صحن مقدس منتظم و مرسوم مقرر را موافق طومار تقسیم در وجه او مقرر و سال به سال از قرار قبض مومی الیه که رقم رسیده باشد تنخواه داده موقوف ندارد. (ساکماق: ۲۳۴۵۶).

عنوان: پروانچه‌ی شاه سلیمان جهت برقراری وظیفه‌ی خادمی آستان قدس به
میرمحمد محسن طباطبایی

هو

الملک الله

رضیه رضویه علی مشرفها السلام و التحیه

موضع مهر مبارک نواب اشرف اقدس ارفع اعلی

فرمان همایون شد. آن که چون درین وقت سیادت و نجابت پناه نتیجه السادات العظام میرمحمد محسن ولد مرحوم میراسماعیل طباطبایی / معروض داشت که متولی جلیل القدر سرکار آستانه منوره به موجب تصدیق علی حده، مبلغ سه تومان تبریزی نقد و موازی بیست خروار غله از بابت مداخل / موقوفات آن سرکار تصدیق نموده بود که در وجه مشارالیه به ازاء خدمت خادمی حرم محترم که حسب الامر الاعلی به مومی الیه مفوض گشته، مقرر بوده و تصدیق نموده / و رسالت کرده. سیادت و نجابت پناه، افادت و افاضت دستگاه، هدایت و نقابت انتباه، عمده السادات و النقباء الکرام زبده الشرف و العلماء الفخام / زیناً للسیادة و النجابه و الافادة و الافاضه و الدین، میرسیدعلیا تونی و جمعی تصدیق بر قول معظم الیه نموده، بنابراین از ابتدا قوی نیل / مبلغ و موازی مزبور آن را به ازاء خدمت خادمی حرم محترم روضه مقدسه منوره، به وظیفه مشارالیه شفقت و مرحمت فرمودیم که سال به سال باز یافت / و صرف معیشت خود نموده، از روی فراغ بال و رفاه حال به دعاگویی دوام دولت بی زوال اشتغال نماید. متولی سموال مکان و ناظر / جلیل القدر و مستوفی سرکار موهبت آثار، حسب المسطور مقرر دانسته هر ساله مبلغ و موازی مزبورین را بلاقص و انکسار / واصل و عاید مشارالیه گردانیده، قبض باز یافت نمایند، که از قرار قبض به شرح مجری است و در این باب قدغن دانسته / هر ساله حکم مجدد نطلبند و چون پروانچه به مهر مهر آثار اشرف رسد اعتماد نمایند. تحریراً

فی شهر محرم الحرام سنه ۱۰۷۸ (ساکماق: ۲۸۵۲۵).

عنوان: پروانچه‌ی شاه سلیمان جهت انتصاب مولانا اسحاق به عنوان خادم آستان قدس و تعیین وظیفه برای وی.

هو

انجام مهمات و معاملات سرکار فیض آثار سنه بیچی ٹیل

توجیهات— و مقررات

توجیهات—

وظیفه

خدا و الا مقام

کشیک اول حرم محترم

صح

فضیلت پناه مولانا اسحق ولد مرحوم مولانا محمد صالح به جای والد از قرار پروانچه اشرف به تاریخ شهر رجب المرجب سنه ۱۰۹۲ آن که فرمان همایون شد. / آن که چون ازین قرار فضیلت پناه مولانا اسحق ولد مولانا محمد صالح خادم به عرض رسانید که خادمی سرکار آستانه مقدسه منوره عرش درجه به والد او / مرجوع و موازی هفده خروار غله از بابت موقوفات آن سرکار به صیغه وظیفه خادمی در وجه او مقرر بوده و درین وقت فوت شده و استدعاء خدمت / و وظیفه مذکوره به اسم خود نموده و متولی جلیل القدر سرکار مزبور بر طبق عرض مشارالیه تصدیق نموده، ایجاباً لمسئوله از تاریخ فوت، خدمت و وظیفه مذکوره / را به دستور والد به مشارالیه شفقت و مرحمت فرموده، ارزانی داشتیم که در آن روضه مقدسه به خدمات آن سرکار قیام و اقدام / و سال به سال موازی مذکور را بازیافت و صرف معیشت نموده به دعاگویی دوام دولت بی زوال ابدی الاتصال اشتغال نماید. / متولی سموال مکان و ناظر جلیل القدر و مستوفی سرکار موهبت آثار، حسب المسطور مقرر دانسته، مشارالیه را در سلک خدام والا مقام / منتظم دانسته هر ساله موازی مذکور را بلاقصور و انکسار واصل و عاید او ساخته، از قرار قبض به خرج مجری دانند، هر ساله پروانچه مجدد طلب ندارند / و در عهده شناسند. تاریخ: ذی القعدة ۱۰۹۳ ق (ساکماق: ۳۲۹۸۷)

نمونه شجره خاندان‌های موروثی در تشکیلات اداری آستان قدس

منصب موروثی نظارت در آستان قدس تا آخر قاجار

امام رضا (ع)

۱

امام جواد

|

ابوجعفر موسی المبرقع ← احمد بن موسی ← ابوعلی محمد الاعرج ← ابو عبدالله احمد نقیب
← ابوالحسن موسی نقیب ← ابو عبدالله احمد ← سید محمد ← سید علی ← سید جعفر
← سید ابو محمد ← میر عیسی ← میر ابو الفتح ← میر علی ← میر حسن ← میر یار ←
سید محمد ← سید محمد ← سید شمس الدین محمد ← میر غیاث الدین عزیز ←
میر محمد ← میرزا ابوطالب ← میرزا ابوالقاسم ← میرزا ابوطالب ← میرزا محمد بدیع ←
میرزا غیاث الدین ← میرزا محمد ابراهیم

|

محمد

|

محمد رضی رضوی (ناظر) ۱۱۷۴ ق

|

محمد ابراهیم رضوی (۱۱۷۴ - ۱۲۳۳)

|

محمد کاظم رضوی

|

محمد صادق رضوی (۱۳۰۰ ق)

|

محمد کاظم رضوی (۱۳۲۰ ق)

|

محمد مهدی رضوی (۱۳۲۵ ق)

|

عبدالله رضوی (شهدوست) (۱۳۰۵ ش)

(حسن آبادی، ۱۳۸۷: ۱۴۱).

نمونه شجره خاندان های موروثی در تشکیلات اداری آستان قدس

منصب موروثی سرکشیکی اول در آستان قدس تا آخر قاجار

امام رضا (ع)

|

امام جواد (ع)

|

ابوجعفر موسی المبرقع ← ابوالمکارم احمد بن موسی ← ابوعلی محمد الاعرج ← ابو عبدالله

احمد نقیب ← ابوالحسن موسی نقیب ← ابو عبدالله احمد ← سید محمد ← آقاسید علی
← سید جعفر ← سید ابو محمد ← میر عیسی ← میر الوالفتح ← میر علی ← میر حسین
← میر یار ← میر محمد ← میر محمود ← میر شمس الدین محمد ← غیاث الدین عزیز ←
شمس الدین محمد ← ابوصالح ← میرزا الغ ← محسن متولی ← میرزا معصوم

میرزا محمد رضا

|

میرزا محمد تقی

|

میرزا معصوم

|

میرزا محمد

|

میرزا علی رضا (۱۲۵۴)

|

میرزا مهدی نقیب ۱۲۷۵ق

|

میرزا عبدالحسین ۱۳۲۰ق

|

میرزا علی رضا آخرین سرکشیک

(حسن آبادی، ۱۳۸۷: ۱۵۱).

ارتباط بین خدمت و تاریخ خاندانی با هویت معنوی در مشهد

بررسی سابقه تاریخی نشان می‌دهد که تا اواخر قاجار، عمده خاندان‌های بزرگ و برخی از مردم عادی مشهد به نوعی با حرم در ارتباط بوده‌اند و تا زمانی که جمعیت شهری زیاد نشده بود این نسبت ارتباطی حفظ شده است. اتصال به یک مرکز معنوی و موروثی بودن آن باعث نوعی معنویت نسلی در نسل‌های مرتبط با حرم مطهر شده است. حس تفاخر و احترام، حفظ سنت‌های مخصوص به زیارت و داستان‌های گوناگون از سال‌ها خدمت معنوی به حضرت را می‌توان از جمله اثرات معنوی آن شمرد. به نظر می‌رسد کمتر شهری در دنیا چنین مولفه هویتی تاثیرگذار و مؤثر در قرون مختلف را داشته باشد. حرم مطهر را می‌توان به عنوان بزرگترین مرکز تاریخ خاندانی در دنیا مطرح نمود. جایی که خانواده‌های گوناگون در سطوح مختلف کاری با افتخار چندین نسل خدمت نموده‌اند. خدمت در حرم از عواملی است که در زیر

مجموعه خود می‌تواند هویت‌های زیادی را به وجود بیاورد. حضور خاندان‌ها در حرم، علاوه بر خدمت، برکات حاشیه‌ای نیز به همراه دارد، از جمله برخی از این افراد کمک‌های مؤثری به فقرا و نیازمندان دارند و بعضاً بسیاری از واقفان بزرگ در آستان قدس از میان همین افرادی بوده که در حرم به خدمت مشغول بوده‌اند. دلبستگی به خدمت در حرم مطهر امام رضا (ع) به حدی است که افراد از سراسر کشور حاضر به تحمل مشقات رفت و آمد هفتگی می‌شوند. در راستای مستندسازی و برجسته‌سازی این عامل مهم معنوی برای تاثیرگذاری بیشتر اقدامات زیر در مرکز اسناد آستان قدس رضوی در حال انجام می‌باشد.

- ایجاد واحد مطالعات خاندانی با رویکرد ویژه به خاندان‌های قدیمی در آستان قدس
- شناسایی و مستندسازی تاریخ خاندان‌های قدیمی در حرم: یکی از نقاط قوت تاریخ خاندانی حرم مستندسازی حضور افرادی است که در چهارصد سال گذشته به نحوی با آن در ارتباط بوده‌اند. وجود بیش از چند هزار برگ سند در مرکز اسناد آستان قدس از دوره صفویه به بعد زمینه این شناسایی را در قالب اسناد مختلفی مانند پرداخت حقوق، احکام و فرامین و کشیک‌ها و اداره آن فراهم نموده است. این اسناد شناسایی و نمایه‌سازی شده است.
- انجام مصاحبه‌های تاریخ شفاهی با بازماندگان خاندان‌های قدیمی که هم اکنون در حال خدمت در حرم هستند. این پروژه به طور ویژه در دستور کار مرکز اسناد آستان قدس قرار دارد. تا کنون حداقل بیش از ۲۰۰ ساعت مصاحبه درباره خادمان در حرم با محوریت خاندان‌های قدیمی انجام شده است.
- ساماندهی و آماده‌سازی محتوای اطلاعات گردآوری جهت ارائه اطلاع‌رسانی عمومی
- بسترسازی برای تخصصی‌سازی خدمات تخصصی آرشیوی به خاندان‌ها مانند چگونگی حفاظت از اسناد خانوادگی، نحوه دیجیتال کردن عکس‌ها و اسناد خانوادگی، دادن مشاوره در شناسایی اسناد و منابع.
- بسترسازی برای تخصصی‌سازی خدمات تخصصی آرشیوی به پژوهشگران و مردم، مانند دادن مشاوره در زمینه چگونگی دسترسی به اطلاعات خانوادگی و پیدا کردن افراد، برگزاری نشست‌های تخصصی و موضوعی، تهیه کاتالوگ‌های تخصصی، ایجاد وب سایت‌های تخصصی.

ارزیابی نهایی

خدمت موروثی در حرم و انواع آن به عنوان یکی از شاخصه های هویت معنوی در شهر مشهد و از ابزار کارآمد در رسیدن به آرمان شهر رضوی می باشد. مستندسازی و جمع آوری اطلاعات تاریخ های خانوادگی در گذشته از طریق منابع تاریخی در زمره اطلاعات با ارزش تاریخی به شمار می رود که می تواند کاربردهای زیادی در زمان حال داشته باشد. منابع موجود در مرکز اسناد آستان قدس قابلیت های زیادی برای معرفی ریشه های هویت معنوی در شهر مشهد و ایجاد ارتباط بین نسل های مختلف تاریخی را دارد. استفاده از این منابع در قالب بورشور، کتاب، جزوه، فیلم مستند می تواند تاثیرات متنوعی در سطوح مختلف اجتماعی داشته باشد. خدمت موروثی در حرم را می توان در زمره هویت های پنهان در مشهد برشمرد که چنانچه با استفاده از ظرفیت های مرکز اسناد آستان قدس به خوبی مدیریت گردد می تواند در ابعاد مختلف مانند ارتباط معنوی در زندگی، ارتباط بین نسلی و هویت تاریخی تاثیرگذار باشد. حضور منظم هفتگی به تدریج معنویت فکری عمیقی ایجاد می کند که برکات آن تمام زندگی فرد را پوشش داده و ایجاد حس تعهد معنوی، تاروپود زندگی فردی و اجتماعی وی را دربرمی گیرد.

منابع

- اسناد موجود در مرکز آستان قدس رضوی با شماره های ۲۳۴۵۶، ۲۸۵۲۵، ۳۲۹۸۷، ۲۹۱۴۳. حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۷). سادات رضوی در مشهد، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی. حسن آبادی ابوالفضل (۱۳۸۵). «نگاهی کوتاه به تاریخچه تشکیلات اداری اماکن متبرکه»، مجله مشکوة، شماره ۹۰.
- حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۷). «نگاهی کوتاه به تاریخچه یکی از قدیمی ترین و مدون ترین تشکیلات موقوفاتی در دنیا (آستان قدس رضوی)»، مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، ج ۳، تهران: اسوه.
- حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۹۰) «اسنادی از جایگاه خاندان های مذهبی در اداره امور اصناف»، فصلنامه اسناد بهارستان، شماره ۲.
- حسینی، سید حسن (۱۳۸۱). «نظام نامه خدمات کشیکی آستان قدس در سال ۱۳۰۷»، دفتر اسناد، جلد ۱، مشهد: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی.
- فاضل هاشمی، محمدرضا (۱۳۸۳) «بارقه: معرفی قدیمی ترین نسخه های وقفی»، نشریه دانشورز، شماره ۳۲.

فقیهی، علی اصغر (۱۳۷۸). تاریخ جامع قم، ج ۱، قم: انتشارات اسماعیلیان.
کریمیان علی (۱۳۸۱). «تشکیلات اداری آستان قدس رضوی بعد از انقلاب مشروطیت»، دفتر اسناد،
جلد ۱، مشهد: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی.

Ruth Finnegan (1988) "family Myth Memories and Interviewing" **Oral History Reader**, ed. Robert Perks and Alistar Thompson (New York Routledge).

NJK (2005) "Writing family history", <http://www.familyarticles.com>.

Duxbury, Paul and Kevin Cook, Kevin (2008) "Separating Fact from Fiction in Historical Family Stories" <http://www.familyarticles.com>.

Duxbury, Paul and Kevin Cook, Kevin (2008) "Recording Historical Information for Future Family Genealogists", <http://www.familyarticles.com>.

Rapp, Rayna and Ross, Ellen (1979) "Examining Family History" **Feminist Studies**, Vol. 5, No. 1, spring

Hareven, Tamara K. (1971) "The History of the Family as an Interdisciplinary Field", **Journal of Interdisciplinary History**, Vol, 2, No. 2, Autumn.

